

Zolja

časopis za kulturu, umetnost
i društvena pitanja
novi sad — godina XXXVI
cena 20 dinara

april '90. broj 374

govor u stokholmu

kamilo hoze sela

ИНВ. БР. 11445

Moj stari prijatelj i učielj Pio Baroha, koji govog poniznog službenika, slugu onog što, nikada nije dobio Nobelovu nagradu, zato što zahvaljujući njemu, može da se izrazi: za najiskra tačnosti ne obasja uvek duh pravednika, veče uživanje i pouku svih ljudi, književnost je imao je zidni sat čiji se krug krasio rečima punim mudrosti — zastrašujućom izrekom koja ne pokoravajući i slušajući samo potmulu i nepoznatu huku našeg sopstvenog kutka i našeg vremena.

Pišemo počev od samoće i govorim takođe počev od samoće. Mateo Aleman, u svom *Guzmanu de Alfarache*, i Fransis Bejkn, u svom *Of Solitude*, rekli su — skoro u istom vremenu kojeg se organi koji proizvode i identifikuju zvuke, kao i mozak koji im daje smisao, obrazuju u polaganom vremenu koje uključuje čak i rođenje čovečanstva. Nijedan od kasnijih fenomena, od *Cantar de Mio Cid* i od *Don Ki-*

mišljenje etnologa, nije jako teško naći sasvim dovoljne autoritete koji u govor smeštaju konačan izvor ljudske prirode, ono što čini da smo različiti od ostalih životinja, u pogledu najboljega ili najgorega.

Mi smo različiti od životinja, a počev od Darvina, znamo da smo od njih potekli. Razvoj govora predstavlja, dakle, prvoredni aspekt koji ne možemo da zanemarimo. Filogeneza ljudske vrste podrazumeva razvojni proces za vreme kojeg se organi koji proizvode i identifikuju zvuke, kao i mozak koji im daje smisao, obrazuju u polaganom vremenu koje uključuje čak i rođenje čovečanstva. Nijedan od kasnijih fenomena, od *Cantar de Mio Cid* i od *Don Ki-*

tri brata zoran đerić

Ljubimješij brate! Brate moj i stari
ljubazniče, gospodar si mogeja imanja.
DOSITEJ

GRK

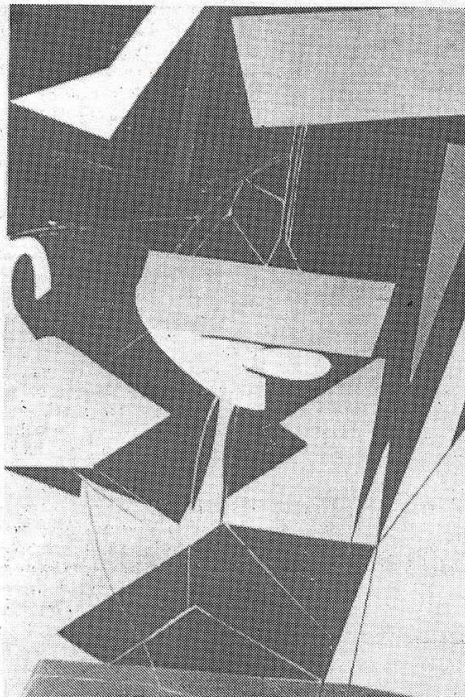
Mrzem se, sestrice.

JANI RICO, Pesma moje sestree

...Sestro, obećao sam ti narandžu, njenu koru rasparanu na zubu zmiije koja nas, verovao sam, čuva od bolesti i (strašno se plašim) zalazaka. Obećao sam ti taj sok (na jeziku, rupicu koja se večito napaja), okrepljenje a ne ludilo da nas drži za ruke...

...Upamtio sam, kasnije sam to i zapisao: *na stazi punoj cveća, sva providna i laka* moja sestra...
...Učio sam tvoje pokrete, ponavljao ih, podržavao. Nasledio sam probadanja na vrhovima prstiju, bez podrške u mraku, bez oslonča u vazduhu...
...Da bih te što pre našao, dodirnuo pre iščeznuća...
Jer ja ne osećam svoje telo bez blizine tvoga.
Jer ja ne prepoznajem svoju pesmu ako u njoj ne čujem i tvoj glas. Ipak, još uvek oklevaju moje ruke, groznice...

...Skupljam podatke koji će me zatrpiti, ugušiti, kao ono što nisam smeo da ti spustim u krilo. Mogu li sad da ti kažem.

ČEH

Otla me na svojim krilima zbilja nosi
kroz ovaj teški svet... S Otlom živim
u malom, dobrom braku...

KAFKA, u pismu M. Brodu

Svoju sestru Otlu Kafka obožava kao
sudenu...

Elijas Kaneti

FRANC KAFKA

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

10 stihova, po 10 slogova
za Kafkinu sestru Otiliju

Zoran Đerić

Strah, pa bunilo. Kamenom prekril
vene meduze. Osećanje
ugroženosti. Mesec u kotarici,
nesanici. Lakomom bogu:
na dar i sram. Ipak sanjam, znam:

tako se spasavam — težak je i
nežan, istovremeno, moj san —
venac oko moga vrata svijen,
ruke sestree ili jastuk samo
u kom se telo i ja skrivamo.

nastavak na str. 138

ra svoje branike ali, za svaki slučaj, skloniču — i pišem i govorim — sa, veruje, nekom spojnošću i skoro beskrajnomo rezignacijom. I uvek me u mojoj samoći prati izreka Pikasa, takode mog starog prijatelja i učitelja, po kojoj se bez velike samoće ne može stvoriti trajno delo. Prolazeći životom prerušen u ratnika, o samoći mogu da govorim bez zabune, i čak sa izvesnom zahvalnom i bolnom iluzijom.

Najveća nagrada koja se može dobiti jeste to da se nauči da se može govoriti, ispuštati artikulisane zvuke i izreći reči koje označavaju predmete, događaje i uzbuđenja.

Tadicionalno, filosofi su definisali čoveka uz pomoć bliskog roda i specifične razlike, iskrivljenih načina da se iskaže naša životinjska sudbina i poreklo razlika. Od Aristotelove »zoon politikon« do Dekartove »razumne duše«, takve su nezaobilazne oznake koje razlikuju ljudska bića od živine. No, i ma kakvo da je

hota do kvantne teorije, nije porediv po transcendentnosti sa onim što pretpostavlja čin da se po prvi put imenovalo najosnovnije stvari. Pri svemu, tome, i iz očevidnih razloga, neću ovde raspravljati o razvoju govora u tom prvom i osnovnom smislu, nego u drugom smislu, možda drugorazrednom i slučajnom, ali relativno važnijem za nas koji smo rođeni u zajednici obdarenoj viševekovnim književnim-predanjem.

Po tako čuvenim etnolingvistima kao što je A. S. Dajamond, istorija jezika, svih jezika, kruži u sekvenci u kojoj rečenice, u svojim najudaljenijim izvorima, počinju time što su proste i primitivne, a vremenom završavaju time što se komplikuju, kako u svojoj sintaksi, tako i u semantičkom sadržaju koje su kadre da nam po-

nastavak na str. 160

timo standardnu tipologiju različitih tipova mase, ni da postoji samo jedna grupa varijabli kojima se one objašnjavaju.

Postoje još dva nivoa analize na kojima treba razmotriti uticaj erosa: kao taktiku socijalnog pokreta i na filozofskom nivou. Što se tiče prvog, uticaj erosa, postaje analitički koncept koji teži da premosti jaz između teorije i prakse. Za razliku od ranijih taktika socijalnih pokreta kao što su oružana pobuna, dugi revolucionarni ratovi, Coups d'état, parlamentarne borbe ili generalni štrajkovi, uticaj erosa je nova taktika revolucionarnih pokreta, koja proističe iz post-modernih socijalnih formacija. Ako generalni štrajk predstavlja apex klasne borbe u industrijskoj eri onda je i uticaj erosa jedan oblik borbe struktura post-modernog društva. Synchronitet života u društvima mas medija, ogroman uticaj masovnih institucija i transformacija sekundarnih grupa u masovne organizacije su preduslovi za nastanak uticaja erosa, ali ovi uslovi sami po sebi ne objašnjavaju njegovo postojanje.

U maju 1968 u Francuskoj kao i u maju 1970 u Sjedinjenim Državama, borilo se za javni prostor i područja svakodnevnog života. Bilo da se radilo o ulicama Pariza ili drumovima Sjedinjenih Država, odnosa mladih i starih, ceo socijalni prostor bio je poprište borbi aktiviranog

različitim članovima svetskog sistema postojala je slaba povezanost, dok je 1968 slogan »Ceo svet nas gleda« bio jedan od pokazatelja razmere do koje se svetski sistem sve više povezuje, a taj razvoj ukazuje na daleku mogućnost ponovnog javljanja uticaja erosa.

Na filozofskom nivou, uticaj erosa omogućuje rešenje stare zagonetke kartezijanskog dualizma subjekt — objekt, dualizma koji karakteriše sociološka studija socijalnih pokreta i kolektivnog ponašanja. Kroz uticaj erosa se može steći novi uvid u ljudsku prirodu i razumevanje dihotomije racionalno-emocionalno, koja obrazuje podlogu iz koje su se artikulisale teorije kolektivnog ponašanja. Ukoliko proces društvene promene budemo razumeli kao proces samo-formiranja ljudske vrste, onda se on mora tretirati u potpunosti različitim od prirodnog procesa. Naravno, sovjetski su marksisti isticali ulogu rada u ovom procesu. Habermas (1971. g.) je nedavno objasnio ulogu komunikacije, a Herbert Marcuse (1972. g.) ulogu umetnosti i transformaciji ljudske vrste u posebnu vrstu bića (species-being). Uticaj erosa je preistekao iz sličnog razumevanja — shvatanja da revolucija konstituise još jedno područje kroz koje ljudska vrsta izranja iz svoje prirodno uslovljene evolucije i preobražava se u posebnu vrstu bića.

ZORAN ĐERIĆ: TRI BRATA, nastavak sa prve strane

RUS

BAKUNJIN je umnogome kriv i grešan.
V. G. Bjelinski

Možda zato što je poreklom iz stare plemićke porodice. Možda zato što mu je predak bio dijak Nikifor Jevdokimov. Možda zato što mu je otac, Aleksandar Mihailovič, nasledio prostranu spahijsku kuću s ogromnim, starinskim, zapuštenim vrtom, lepom kamenom crkvom i 500 seljaka-kmetova, ali i napisao Istoriju Rusije, Ogled iz mitologije ruske istorije, i mnoštvo pesama. Možda zato što je rođen 1814. godine, u porodici u kojoj je stvoren poseban svet intelektualnih zanimanja, umetnosti i duhovne harmonije. Možda zato što je vaspitavan pod delimičnim uticajem Rousseaua. Možda zato što je imao četiri sestre (i petoricu braće), među kojima je postojala ljubav, moralna čistoća i stremljenje ka uzvišenom i lepom. Možda zato što je u ranoj mladosti svoje crtačke sposobnosti iskazivao u portretisanju Hegela i samog sebe. Možda zato što je sebe zamišljao kao mladog bika a savremenici ga, kasnije, nazivali lavljom grivom. Možda zato što je duboko shvatao, voleo muziku, čak i sam svirao. Možda zato što ga je otac 1828. godine uputio u artiljerijsku vojnu akademiju, u kojoj je spoznao svu crnu, prljavu i odvratnu stranu života. Možda zato što se nije družio sa svojim drugovima, već se posvetio izučavanju ruskog jezika, istorije i statistike, ali i razmišljanjima o sreći i smislu života. Zato što je bio drzak mladi oficir, pa je s radošću skinuo uniformu, odrekao se vojničke i činovničke karijere i posvetio naučnom radu. Možda, još jednom da podsetim, zato što se njegova porodica sastojala od nekoliko sestara i braće, a sestre su (Ljubov, Varvara, Tatjana i Aleksandra) posedovale posebne draži duše i privlačne moći. Možda zato što je, kao i njegovi najbližiji prijatelji, nesebično uživao u njihovom društvu, kao u predivnim stvorenjima božjim, kako je za njihovim andeoskim licima uzdisao N. V. Stankovič. Možda zato što se protivio braku svoje sestre Varvare i pokušao da upravlja srima i drugih sestara, posebno Tatjane, koju je voleo više od ostalih. Možda zato što je zbog ljubavi dobio groznicu i nije znao šta da čini. Možda zato što su Bakunjinove sestre oćarale i samog Bjelinskog, naročito najmlađu — Aleksandru. Možda zato što je bio snažan, ali i nespokojan, nezadovoljan trenutnim, neprestano je težio dalje. Možda zato što mu je ideja bila iznad čoveka, pa ih je počeo zapostavljati, čak i bliske. Možda zato što je posedovao, istovremeno, duh snažan i krepak, obdarenost i um, ali i samoljublje, lenjost, visoko mišljenje o sebi, želju da pokorava, želju da govori istinu drugima, ali i odvratnost da je od drugih sluša. Možda zato što je prešao na tumačenje novih filozofskih disciplina, a za prve žrtve svoje propagande izabrao sestre: »Sestrice moje su oćajne što su glupe, što, koliko god se trudile, nikako ne mogu da prođu u apsolutni život.« Možda i zato što sreća nije u prividu, niti u apstraktnom snu, već u živoj stvarnosti. Možda i zato što se 1838. godine prvi put sukobio sa smrću bliskog čoveka — sestre Ljubaše. Možda i zato što je u Berlinu, sa sestrom Varvarom, započelo njegovo poslednje razdoblje duhovnog opija-

stanovništva čije su nove potrebe i norme činile odlučnu negaciju postojeće socijalne stvarnosti, negaciju koja ne samo da se suprotstavljala stanju u svetu, nego je obuhvatila i milione ljudi, na fundamentalan način preusmerivši njihov svakodnevni život. Na mestu slojevitih političkih, ekonomskih i socijalnih struktura i nekad dominantnih normi i vrednosti, pojavio se preobražaj svakodnevnog života miliona osoba koje su bile uključene u ove spontano nastale pobune. Od 1868 uticaj erosa je intuitivno prihvaćen u narodnim pokretima u Iranu, Filipinima i Haitiju kao sredstvo vrgavanja izdajničkih režima. Kako se koncentracija bogatstva, moći i medija u svetskom sistemu, povećavaju, prilično je jasno da se uticaj erosa može javiti u više konteksta nego što se ranije predstavljalo.

Tradicionalna nemogućnost teorije da premosti jaz između mikro i makro strukture, onemogućava nas da shvatimo kontinuitet pomenutih događaja ili synchronitet onoga što se događalo 1968. U početku je Nova levica bila svetski istorijski pokret, a taj izraz se odnosi na pokrete koji duboko ugrožavaju socijalni poredak u kome su nastali. Ovakvi pokreti, koje nisu stvorile njihove vođe, koji nisu usmereni samo na promene u postojećem vrtu ili u socijalnim institucijama, već na kvalitativnu transformaciju institucija, normi i vrednosti društva, češće su »propadali« nego što su »pobedivali« u poslednja dva veka, ako uzmemo u obzir događaje iz 1848, 1905 i 1968. U svakom od tih perioda, pokreti nisu uspeali da preuzmu političku vlast, ali je svaki od tih pokreta duboko promenio postojeće socijalne strukture i ljude. 1848 i 1905 godine, među

nja. Možda i zato što je Turgenjev po njegovoj najmilijoj sestri stvorio prozni lik. Možda i zato što se, osim filozofiranjem, zanosio muzikom i književnošću, Beethovenom i Goetheom. Možda i zato što je, na trenutak, ponovo postajao idealista, sanjar, i pisao pisma-propovedi svojim sestrama. Možda i zato što je postao politički emigrant, o kome su sva ruska poslanstva izveštavala kao o štetnosti po sruževane. Možda i zato što se interesovao za utopijski komunizam. Možda i zato što je bio prvi Rus koji se upoznao s Marxovim idejama i zblizio s komunizmom. Možda i zato što je živeo u bedi, u bolesnoj borbi s okolnostima i sa svojim unutrašnjim, nikad nezadovoljenim potrebama za životom i aktivnostima. Možda i zato što se nije, u trenucima slabosti, bacio u Seineu i u njoj utopio svoje bolno, tužno i beskorisno bivstvovanje. Možda i zato što se odvojio od ruske stvarnosti, što je sedeo kod kuće izbrijane glave. Možda i zato što je u vreme medenog meseca revolucije on bio pobačeno dete. Možda i zato što je samo dve godine proveo u saksanskim i austrijskim tamnicama, samo sedam godina u Aleksejevskom ravelinu i Schliselburgu i samo četiri godine u sibirskom izgnanstvu. Možda zbog toga što je, pored tamnovanja i prognostva, sačuvala svoju neobuzdanu revolucionarnu odlučnost. Možda zbog toga što blagoslov sa Neve za Bakunjinu nije bio pitanje častoljublja, već živo revolucionarno delo, za koje je bio spreman da žrtvuje sve, pa i sam život. Možda zbog toga što je bio preporučan Garibaldiju kao ponos demokratije celog sveta. Možda zbog toga što je, po rečima Hercena, koračajući preko reka i mora, preko godina i pokolenja, video samo daleki cilj — oslobođenje čovečanstva od svih vidova eksploatacije, nejednakosti, ugnjetavanja. Možda zbog toga što je negirao državnu organizaciju društva i predlagao, u zamenu, slobodnu federaciju. Možda zbog toga što je pred internacionalnu braću stavljao najveće zahteve: intelektualnu razvijenost, strast i volju. Možda zbog toga što je vrbovao članove za svoje »Bratstvo«, iako osvajao njihove duše i zanosio ih svojom snagom. Možda zbog toga što je organizacija »Interacionalnog bratstva« imala tri stepena: 1) internacionalnu braću, 2) nacionalnu braću i bila 3) polutajna, polulegalna organizacija »Medunarodne, alijanse socijalističke demokratije«. Možda zbog toga što je vladao masama, mladenačkom strašću i nerazumno mudrošću. Možda zbog toga što je polagao nade u Anarhistički internacionalu (tim povodom održao Prvi Anarhistički kongres, 1872. u Saint-Mieru) koja je morala propasti, jer nije mogla postati centar međunarodnog pokreta proleterijata. Možda i zbog toga što je, na kraju života, čeznuo za Rusijom, ruskim letnjim večerima i kreketanjem žaba u ribnjaku. Možda i zbog toga što je želeo da umre, gotovo prestao da jede i pije. Možda i zbog toga što je umro, kao što je i živeo, 1876. godine, bez fraza i bez izveštachenosti, svestan samog sebe i svog položaja. Možda i zbog toga što je stremljenje ka idealnoj ljubavi i prijateljstvu, romantičarsku oduševljenost uz mladost, zamenio anarhizmom, sklerozom i hipertrofijom srca, iskomplikovanom vodenom bolešću i čekanjem, čekanjem da se situacija u Evropi još ne pogorša, tj. ukupnost ekonomskim i političkim uslova; čekanjem da kucne pravi čas. Možda i zbog toga što nije mogao da umre na giljotini ili na barikadama, kao Danton ili Marat, što nije mogao da digno ustanak i izmeni svet. Možda i zbog toga što je hteo da vlada svojim autoritetom a ne da voli — udaljio se od svojih sestara, izgubio je potrebnu veru i prestao da gura gura svoj kamen. Možda

George N. Katsiaficas, *The Eros Effect* (neobjavljeni rukopis pripremljen za skup »Američkog sociološkog udruženja« koje se održavalo u San Francisku 1969. godine. Autor deluje na »Wentworth Institute of Technology«)

- Cantril, H. 1941. *The Psychology of Social Movements*. New York: Wiley.
Fanon, F. 1968. *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
Freud, S. 1920. *Group Psychology and The Analysis of the Ego*. New York: Liveright, reprinted 1967.
Gusfield, J. 1968. »The Study of Social Movements« *Encyclopedia of the Social Sciences*.
Habermas, J. 1971. *Knowledge and Human Interests*. Boston: Beacon Press.
Katsiaficas, G. 1987. *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*. Boston: South End Press.
Katsiaficas, G. and Kirkpatrick, R. G. 1987. *Introduction to Critical Sociology*. New York: Irvington.
LeBon, G. 1895. *The Crowd*. New York: Viking Press, reprinted 1960.
Levertov D. 1981. *Light Up the Cave*. New York: New Directions.
Marcuse, Herbert, 1972. *Counterrevolution and Revolt*. Boston: Beacon Press.
Obershall, A. 1973. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
1978. »The Decline of the 1960 s Social Movements« *Research in Social Movements*, Volume 1, Jai Press.
Smelser, N. 1962. *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press.
Touraine, A. 1988. *Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society*. University of Minnesota Press.
Turner, R. 1964. »Collective Behavior« in *A Handbook of Modern Sociology*. New York: Rand McNally.
Turner, R. and Killian, L. 1987. *Collective Behavior*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
Willener A. 1970. *The Action-Image of Society: On Cultural Politicization*. New York: Pantheon.

S engleskog: Milana Matić